

Dîvânu Lugâti't-Türk'te Oğuzca Kaydıyla Verilen Bazı Kelimelerin Çağdaş Uyгурcadaki Görünümü Üzerine Notlar

Sanat GÜLEN*

Özet Türkçenin tarihî süreci içerisinde Oğuzca ve Çağdaş Uyğurca kökleri aynı yere gitse de tarihî ve coğrafi sebeplerden dolayı birbirinden gitgide uzaklaşan Türkçenin iki kolu sayılmaktadır. Türkoloji çalışmalarında Karahanlı döneminden sonra Çağatayca etkisi altında olan Çağdaş Uyğurca 'Doğu' grubunda, Batı'ya göç eden ve XIII. yüzyılda yazı dili oluşturan Oğuzların dili ise 'Batı' grubunda değerlendirilmektedir. Batı'ya göçen Oğuzlar ve onların dili olan Oğuzca ile Çağdaş Uyğurca arasında söz varlığı bağlamında tarihî geçmişten gelen ortaklıklar devam etmiştir. Bu çalışmada Dîvânu Lugâti't-Türk'te Oğuzca kaydıyla verilen yirmi iki kelime üzerinde durulmuştur: *aşlık, ayrık, alma, ayla-, atlan-, ayıt-, bayram, boğ, çanak, çat-, ekin, idiş, ilik, kemi, kök, sınık, sörçek, töl, yaz-, yêñ-, yut-*. Bu kelimelerin tarihî dönemlerdeki durumları ele alınmış, Çağdaş Uyğurcadaki biçimleri, geçirdiği fonetik ve anlamsal değişiklikleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar sözcükler: Çağdaş Uyğurca, Oğuz Türkçesi, Oğuzca Söz Varlığı

Abstract Notes on the Contemporary Uyghur Forms of Some Words Recorded as Oghuz in Dîvânu Lugâti't-Türk

Although Oghuz and Modern Uyghur share the same roots in the historical development of the Turkish language, they are considered two distinct branches of Turkish that have gradually diverged from each other due to historical and geographical reasons. In Turkology

* Dr. Sanat GÜLEN, sanat218@hotmail.com; ORCID: 0000-0003-4004-9549

studies, Modern Uyghur, which was influenced by Chagatai after the Kharakhanid period, is classified in the ‘Eastern’ group, while the language of the Oghuz, who migrated to the West and formed a written language in the 13th century, is classified in the ‘Western’ group. The historical connections between the Oghuz Turks who migrated westward and their language, Oghuz, and Modern Uyghur have continued in terms of vocabulary. This study focuses on twenty-two words recorded in Oghuz in the Divânu Lugâti’t-Türk: *aşlık, ayrık, alma, anla-, atlan-, ayıt-, bayram, boğ, çanak, çat-, ekin, idiş, ilik, kemi, kök, sinuk, sörçek, töl, yaz-, yêñ-, yut-*. The historical periods of these words are examined, and their forms in Modern Uyghur, along with the phonetic and semantic changes they have undergone, are discussed.

Key Words: Modern Uyghur, Oghuz Turkic, Oghuz Vocabulary

Giriş: Türk kavimleri tarih boyunca geniş bir coğrafyada yaşamışlardır. Bu kavimlerden siyasi birlik oluşturanların dili ‘ortak bir yazı dili’ hâline gelmiştir. VIII. yüzyılda ortak bir siyasi birlik ve yazı dili oluşturan Türkler arasında farklı diyalektlerin konuşma dili olarak bulunduğu bir gerçektir. Köktürk, Uygur, Karahanlı, Harezm, Kıpçak, Çağatay şeklinde devam edegelen ‘yazı dili’ içerisinde farklı diyalektlerin özellikleri de görülmektedir. Türk kavimlerden Oğuzlar XIII. yüzyıl öncesinde siyasi bir birlik oluşturmadıkları için dillerini ‘yazı dili’ hâline getirememişlerdir. Oğuz Türkçesi XIII. yüzyılda yazı dili hâline gelmiştir ve bu dönem öncesine dair bilgiler yok denecek kadar azdır. Oğuzca’ya dair bilgilerin bir kısmı Kaşgarlı Mahmud’un Dîvânu Lugâti’t-Türk adlı eserinden elde edilmektedir. Kaşgarlı Mahmud’un Dîvânu Lugâti’t-Türk adlı eserinde Oğuz lehçesine ait olarak görülen kelimelerin tespiti konusunda daha önce birçok araştırma yapılmış ve bu çalışmalarda Oğuz lehçesi kaydıyla bulunan 250’nin üzerindeki kelime incelenmiştir. Bu konu üzerine yapılan başlıca araştırmalardan bazıları şu şekildedir: Dankoff & Kelly, 1985; Banguoğlu, 1988;

Korkmaz, 2005; Çoban, 2005; Nuri Yüce, 2007; Yıldız & Ölker, 2009; Karahan, 2013; Karahan, 2015; Güzel, 2025.

Oğuzca yazı dili hâline gelmeden önce diğer Türk yazı dillerini etkilemiş ve Oğuzcanın kendi has söz varlığı ve gramer özelliklerinin bir kısmı diğer Türk yazı dillerinde de yer almıştır. Eski Türkçe döneminden itibaren oluşturulan eserlerde Oğuz Türkçesine ait söz varlığı ve gramer unsurlarına rastlanılmaktadır. Türkçenin tarihî süreci içerisinde Oğuzca ve Çağdaş Uygurca kökleri aynı yere gitse de tarihî ve coğrafi sebeplerden dolayı birbirinden gitgide uzaklaşan Türkçenin iki kolu sayılmaktadır. Türkoloji çalışmalarında Karahanlı döneminden sonra Çağatayca etkisi altında olan Çağdaş Uygurca 'Doğu' grubunda, Batı'ya göç eden ve XIII. yüzyılda yazı dili oluşturan Oğuzların dili ise 'Batı' grubunda değerlendirilmektedir. Batı'ya göçen Oğuzlar ve onların dili olan Oğuzca ile Çağdaş Uygurca arasında söz varlığı bağlamında tarihî geçmişten gelen ortaklıklar devam etmiştir. Bu çalışma kapsamında Kaşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eserinde 'Oğuzca lehçesi' kayıt düşülen sözcükler temelinde Çağdaş Uygurcadaki Oğuzca sözcükler tespit ve tahlil edilecektir. Bu çalışmada Dîvânu Lugâti't-Türk'te Oğuzca kaydıyla verilen yirmi iki kelime üzerinde durulmuştur: *aşlık*, *ayrık*, *alma*, *añla-*, *atlan-*, *ayıt-*, *bayram*, *boğ*, *çanak*, *çat-*, *ekin*, *idiş*, *ilik*, *kemi*, *kök*, *sınuk*, *sörçek*, *töl*, *yaz-*, *yên-*, *yut-*. Çağdaş Uygurcada tespit edilebilen *Dîvânu Lugâti't-Türk*'teki bu Oğuzca kelimeler ses, şekil ve söz varlığı bakımından karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Bu çalışmanın diğer bir amacı da Oğuzca olup Çağdaş Uygurcanın fonetik yapısına uydurulmuş kelimeler ile bazı ufak değişikliklere uğramış kelimelerin tespit edilmesini sağlamaktır. Aşağıda tespiti ve tahlili yapılan kelimeler alfabetik sırasıyla incelenmiştir.

1). DLT. *aşlık* "buğday". → ÇUyg. *aşlık* "tahıl".

aş "yemek" ismine {+lık} isimden isim yapım eki eklenmesiyle (Clauson, 1972: 261; Erdal, 1991: 128; Röhrborn, 2017: 9) oluşan *aşlık* kelimesi DLT'de "mutfak" anlamıyla yer alır.

Kaşgarlı Mahmud, Oğuzların “buğday” kelimesine *aşlık* dediğini belirtir (Dankoff-Kelly, 1982: 140; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 55; Kaçalın-Ölmez, 2023: 84). *aşlık* kelimesi Eski Uygurca kaynaklarda da “yemek; tahıl, hububat; mutfak” anlamlarıyla yer almaktadır (Wilkens, 2021: 76). *aşlık* kelimesi Karahanlı Türkçesinde DLT dışında TİEM 73’te “erzak, buğday, zahire” anlamlarıyla yer almaktadır (Ünlü, 2012a: 84). Harezmi-Altın Orda, Kıpçak ve Çağatay Türkçesinde de *aşlık* “buğday, zahire, hububat” anlamlarıyla dönem eserlerinde yer almaktadır (Clauson, 1960: 35, 184v16; Toparlı-Vural-Karaatlı, 2007: 15; Ünlü, 2012b: 58; Ünlü, 2013: 64; Boeschoten, 2022: 40). Türkçenin tarihî döneminde yaygın bir kullanım arz eden *aşlık* kelimesi Çağdaş Uygurcada da yer almaktadır. Çağdaş Uygurca sözlüklerde *aşlık* şeklinde yer alan kelime için şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *aşlık*: “yiyecek, tahıl [food, grain]” (U-İL, 1997: 24). || ÇUyg. *aşlık*: “1). Mutfak. (isim) yiyecek; erzak; 2). bir öğüne yetecek miktar” (Schwarz, 1992: 19). || ÇUyg. *aşlık*: “tahıl, hububat, ekmeklik tahıl, tahıl ekimi, ekinler, tarladaki ürünler” (Nadzhip, 1968: 38; YUTS: 2013: 19). || ÇUyg. *aşlık*: “1). (isim) un öğütmek için kullanılan hububat veya tahıl; 2). (sıfat) yemek yapılabilecek veya bir öğün yemeğe yetecek kadar miktar” (UTİL-K, 1999: 32; UTİL A-P, 1990: 109; K- UHL, 2006: 33-34); ÇUyg. *aşlık*: “1, yiyecek, zahire, erzak” (Shaw, 2014: 43).

2) DLT. *ayrık* “ayrık otu” → ÇUyg. *ayrık* “ayrık otu”.

ayrık kelimesi DLT’de “ayrık otu (agropyrum repens), yumuşak bir bitki/çayır” anlamıyla Oğuzlarda kullandığı bilgisi yer almaktadır. Kaşgarlı Mahmud, *ayrık* kelimesine Türklerin *adrik* adını verdiğini, Oğuzlar ise /z/ ünsüzünü /y/’ye çevirdiğini belirtmiştir (Dankoff-Kelly, 1982: 140; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 55; Kaçalın-Ölmez, 2023: 84, 521). Harezmi-Altın Orda Türkçesi eserlerinden Kısas’ül-Enbiya’da hem Oğuzların kullandığı *ayrık*, Türklerin kullandığı *adrik* kelimesi yer almaktadır (Boeschoten, 2022: 19). Kıpçak Türkçesi eserlerinde tespit edilemeyen kelime, Çağatay Türkçesi eserlerinden Senglah sözlüğünde *ayruk* (Clauson, 1960: 37a, 57r19) biçimiyle kayıtlıdır. Ayrıca Hauenschield bu

sözcüğün Babürname'de geçtiğini not eder (Hauenschild, 2006: 19) olup Çağdaş Uygurcada *ayrık* “ayrık otu” şeklindedir. Çağdaş Uygurca sözlüklerde *ayrık* şeklinde yer alan kelime için şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *ayrık*: “ayrık otu [couchgrass (aneurolepidium dasystachys)] – Kazakça: *azırık* ~ Özbekçe: *azrik*”. (Schwarz, 1992: 11). || *acrik* “(kökleri yeraltına doğru uzanan) ayrık otu [dhub grass (höse roots run along under ground)]” (Shaw 1880: 5). *ayrık* kelimesi Çağdaş Uygurcanın Nadzhip, UTİL-K, UTİL A-P (1990) ve K- UHL (2006) gibi sözlüklerinde bu kelimeye yer verilmemiştir.

3) DLT. *aķ* “beyaz, ak” → ÇUyg. *aķ* “beyaz, ak”.

aķ kelimesi DLT'de “ak, beyaz” anlamıyla Oğuz lehçesinde yer aldığı bilgisi yer almaktadır. Kaşgarlı Mahmud, *aķ* kelimesinin öbür Türk kabilelerinde at rengi olarak “kır” anlamıyla kullandığını belirtmiştir (Dankoff-Kelly, 1982: 118; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 39; Kaçalın 2019: 64; Kaçalın-Ölmez, 2023: 71). Diğer Türkler “beyaz” manasına gelen *ürün* kelimesini söylerken Oğuz boyları *aķ* kelimesini kullanmaktadır. Harezmi-Altın Orda, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi sözlüklerinde *aķ* kelimesi “beyaz, ak” anlamıyla dönem eserlerinde yer almaktadır (Clauson, 1960: 35, 43v14; Toparlı-Vural-Karaatlı, 2007: 5; Kaçalın, 2011: 895; Ünlü, 2012b: 34; Ünlü, 2013: 25; Boeschoten, 2022: 32). Türkçenin tarihî döneminde yaygın bir kullanım arz eden *aķ* kelimesi Çağdaş Uygurcada da yer almaktadır. Çağdaş Uygurca sözlüklerde *aķ* şeklinde yer alan kelime için şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *aķ* “beyaz, ak” (Shaw, 2014: 32). || ÇUyg. *aķ* “beyaz, ak, boş, masum” (U-İL, 1997: 25). || ÇUyg. *aķ* “1). (sıfat). beyaz, ak (renk)” (Schwarz, 1992: 29). || ÇUyg. *aķ* “ak, beyaz” (YUTS, 2013: 6) || ÇUyg. *aķ* “1). (sıfat). pamuk, kar, süt gibi renk; 2). (sıfat). dış görünüşü beyazımsı” (UTİL-K: 36-37). Çağdaş Uygurca sözlüklerdeki bu anlamlandırmaların hepsi genelde “beyaz, ak renk” tanımı üzerindendir. Çağdaş Uygurcada ayrıca *ürün* ~ *yürün* kelimesi de birkaç tane donmuş biçim haricinde (*yürünkaş deryası* “yürünkaş nehri”; *yürünkaşka at* “kafasında beyaz

lekesi olan at” gibi yer adı ve halk arasında bilinen koşukların içinde bulunur) tamamen unutulmuştur.

4) DLT. *alma* “elma” → ÇUyg. *alma* “elma”.

Kaşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti’t-Türk’te “*alma* “elma”, Oğuzlarda (bu sözcüğe) *alma* derler, öbür Türklerde *almıla* derler” kaydını düşmüştür (Dankoff-Kelly, 1982: 153; Dankoff-Kelly, 1985: 7; Kaçalin, 2019: 68; Kaçalin-Ölmez, 2023: 92; 495). Türkçenin tarihî dönem metinlerinde *alma* ve *almıla* şeklinde görülmektedir. Eski Uygur Türkçesi *almıla* “elma” (Wilkins, 2021: 29), Karahanlı Türkçesi hem *almıla* “elma” hem de *alma* “elma” (Ünlü, 2012a: 43), Harezmi-Altın Orda Türkçesi *alma* “elma” (Ünlü, 2012b: 41; Boeschoten, 2022: 25), Kıpçak Türkçesi *alma* “elma” (Toparlı-Vural-Karaatlı, 2007: 7; Boeschoten, 2022: 25) ve Çağatay Türkçesi *alma* “elma” (Ünlü, 2013: 37) şeklindedir. Çağdaş Uygurca sözlüklerde *alma* şeklinde yer alan kelime için şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *alma* “1) (botanik-isim). elma; 2). (coğrafya-isim) alma, Şincang’da bir köy” (Schwarz, 1992: 47). || ÇUyg. *alma* “elma” (U-İL, 1997: 32). || ÇUyg. *alma* “elma, elma ağacı” (YUTS, 2013: 11). || ÇUyg. *alma* “elma” (Shaw, 2014: 35). || ÇUyg. *alma* “1) (botanik-isim) gül ailesine ait bir çeşit yaprak dökken ağaç türü. Yaprığı oval şekildedir. Çiçeği kırmızı veya kırmızımsı beyaz olur. Meyvesi yuvarlak, tatlı ekşi olur; 2). O tür ağacın meyvesi” (UTİL-K: 49; UTİL, A-P: 172).

5) DLT. *aŋla-* “anlamak” → ÇUyg. *aŋla-* “duymak, anlamak, işitmek, haberdar olmak”.

Kaşgarlı Mahmud, *aŋla-* fiili için Dîvânu Lugâti’t-Türk’te “anlamak” anlamını Oğuz lehçesinde kaydıyla *ol sözüg aŋladı* “o sözü anladı” örneği ile yer vermektedir (Dankoff-Kelly, 1982: 240; Dankoff-Kelly, 1985: 10; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 128; Kaçalin, 2019: 74; Kaçalin-Ölmez, 2023: 142, 506). Eski Uygurcada da “anlamak” (Wilkins, 2021: 55) anlamıyla yer alan *aŋla-* fiili, Karahanlı Türkçesinde DLT dışında Kutadgu Bilig’de yer

almaktadır (Ünlü, 2012a: 52). *aŋla-* fiili Harezmi-Altın Orda, Kıpçak ve Çağatay Türkçesinde de “anlamak, idrak etmek, kavramak vb.” anlamlarla yer almaktadır (Toparlı-Vural-Karaatlı, 2007: 9; Ünlü, 2012b: 46; Ünlü, 2013: 44; Boeschoten, 2022: 31). Türkçenin tarihî dönemlerinde yaygın bir kullanım arz eden *aŋla-* fiili Çağdaş Uygurcada da yer almaktadır. Çağdaş Uygurca sözlüklerde *aŋla-* fiili için şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *aŋla-* “(geçişli fiil) anlamak, haberdar olmak, farkında olmak” (Shaw, 1880: 15→ Shaw, 2014: 36-37). || ÇUyg. *aŋla-* “duymak, işitmek, dinlemek” (YUTS, 2013: 14). || ÇUyg. *aŋla-* “1). (fiil) sesleri duyu organı ile kabul etmek, dinlemek; 2) bilmek, haberdar olmak; 3) dikkatini vermek, itibar etmek; 4) kabul görmek, kabul etmek; 5) laf işitmek” (UTİL-K: 43; UTİL, A-P: 150). || ÇUyg. *aŋla-* “duymak, dinlemek” (U-İL, 1997: 27). || ÇUyg. *aŋla-* “1) (geçişli fiil) duymak, dinlemek” (Schwarz, 1992: 34). *aŋla-* fiili, Çağdaş Uygurcada Oğuzcadaki “anlamak” dışında da çok anlamlı bir katman genişlemesi yaşamıştır. Ayrıca *aŋla-* fiili, Çağatayca’da *aŋla-* “anlamak”; Tatarca’da *aŋla-* “anlamak”; Türkmence’de *aŋla-* “düşünmek, öğrenmek, anlamak”; Özbekçe’de ise *aŋla-* ~ *oŋla-* “anlamak” biçimleriyle karşılanmaktadır (Schwarz, 1992: 34). Çağdaş Uygurcada Oğuzca’daki “anlamak” anlamı için ayrıca *çüşen-* “anlamak” fiili de bulunmakta olup, asıl bu sözcük daha yaygın biçimde kullanılır. Fakat günümüz Çağdaş Uygurcasında *aŋla-* fiili çok anlamlı bir fiil olarak “anlamak” dışında “duymak, dinlemek” anlamları ile daha çok ön plana çıkmaktadır.

6) DLT. *atlan-* “(dağa) çıkmak” → ÇUyg. *atlan-* “bir yere göç etmeye hazırlanmak, yola koyulmak”.

at “at, beygir” ismine {+lAn} isimden fiil yapım eki eklenmesiyle (Clauson, 1972: 58; Erdal, 1991: 591; Röhrborn, 2010: 102-103) oluşan *atlan-* fiili için Kaşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk'te “atlanmak, ata binmek; (dağa) çıkmak” anlamlarını kaydeder. Ayrıca bu kelimenin “(dağa) çıkmak” anlamıyla Oğuz lehçesinde bulunduğunu “o, *dağa çıktı* ‘herhangi bir şeye çıkmak da

böyle’ derler” açıklaması ile göstermiştir (Dankoff-Kelly, 1982: 222; Kaçalın, 2019: 85; Kaçalın-Ölmez, 2023: 140-141; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 116). Eski Uygurcada *atlan-* fiili “ata binmek, yola koyulmak” temel anlamları ile kaydedilmiştir (Wilkens, 2021: 81). Karahanlı, Harezmi-Altın Orda, Kıpçak ve Çağatay Türkçesinde “ata binmek” temel anlamı yanında “(sefere) çıkmak, hareket etmek, başlamak” gibi Oğuz lehçesindeki anlama yakın yan anlamlar kazanmıştır (Clauson, 1960: 33, 29v28; Toparlı-Vural-Karaatlı 2007: 15; Ünlü, 2012a: 91; Ünlü, 2012b: 62; Ünlü, 2013: 70-71; Boeschoten, 2022: 43). Türkçenin tarihî döneminde yaygın bir kullanım arz eden *atlan-* fiili Çağdaş Uygurcada da yer almaktadır. Çağdaş Uygurca sözlüklerde *atlan-* şeklinde yer alan kelime için şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *atlan-* “(geçişsiz fiildir) 1) (ata) binmek; 2) başlamak, girişmek, kendini bir işe atmak” (Schwarz, 1992: 7). || ÇUyg. *atlan-* “ata binmek, başlamak” (U-İL, 1997: 6). || ÇUyg. *atlan-*: “ata binmek” (YUTS, 2013: 21). || ÇUyg. *atlan-* “(geçişli veya dönüşlü fiildir) ata binmiş gibi bacakları birbirinden ayrı olmak, bacaklarını ayırarak bir şeye binmek, atın sırtına oturmak ya da çıkmak, at ya da başka bir hayvana binmek” (Shaw 2014: 45). || ÇUyg. *atlan-*: “1) (fiil) ata binmek; 2) bir yere göç etmek için hazırlanmak; 3) bir işe koyulmak, hazırlanmak” (UTİL-K: 7; UTİL, A-P: 20). Çağdaş Uygurcada da *atlan-* fiilinin temel anlamının yaygın olarak sözlüklerde yer aldığı görülür. Ayrıca, Schwarz, Çağdaş Uygurca sözlüğünde *atlan-* fiilini, Çağatayca *atlan-* biçimi ile T. Tekin’in Orhun Türkçesindeki *atlan-* fiili ve Tatarca *atlan-* biçimi ile karşılaştırmıştır (Schwarz, 1992: 7).

7) DLT. *ayıt-* “söylemek” → ÇUyg. *éyt-* “söylemek”.

ay- “bildirmek” fiilini {-(X)t-} fiilden fiil yapım eki eklenmesiyle (Clauson, 1972: 58; Erdal, 1991: 182, 264; Röhrborn, 2010: 117-123) oluşan *ayıt-* fiili için Kaşgarlı Mahmud Dîvânü Lugâti’t-Türk’te “*ayıt-* “sormak”, Oğuzlarda “söylemek”; *ol maña söz ayıttı* ‘o benden söz sordu’. Oğuzlarda *men añar söz ayıttım* ‘ben ona söz söyledim’ derler” kaydını düşmüştür (Dankoff-Kelly, 1982: 203; Dankoff-Kelly, 1985: 17; Kaçalın, 2019: 88; Kaçalın-Ölmez,

2023: 92, 521). Türkçenin tarihî dönem metinlerinde biçim ve anlam farklılığına sahip olan fiil; Eski Uygur, Karahanlı ve Harezmi-Altın Orda metinlerinde *ayıt-* ve *ayt-* (Ünlü, 2012a: 99; Ünlü, 2012b: 66; Wilkens, 2021: 89-90; Boeschoten, 2022: 45) şekilleriyle, Kıpçak Türkçesi metinlerinde *ayıt-*, *ayt-*, *eyit-*, *eyid-*, *eyt-* (Toparlı-Vural-Karaatlı, 2007: 19; Boeschoten, 2022: 45) ve Çağatay Türkçesi metinlerinde ise *ayıt-*, *ayt-*. (Clauson, 1960: 36, 54r3; Kaçalın, 2011: 905; Ünlü, 2013: 77) şekilleriyle yer almaktadır. Türkçenin tarihî dönemlerinde yaygın bir kullanım arz eden *ayıt-* fiili Çağdaş Uygurcada bazı fonetik değişikliklerle *ayt-* ve *eyt-* şekilleri ile yer almaktadır. Çağdaş Uygurca sözlüklerde bu fiil için şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *eyt-* “1) (geçişli fiildir) konuşmak, söylemek; 2) (geçişli fiil) şarkı söylemek; 3) (geçişli fiil) davet etmek” (Schwarz, 1992: 737). || ÇUyg. *eyt-* “söylemek, anlatmak, haber vermek; şarkı söylemek” (U-İL, 1997: 741). || ÇUyg. *eyt-* “söylemek, demek” (YUTS, 2013: 128). || ÇUyg. *ayt-* “1) (geçişli fiil) konuşmak; demek, söylemek” (Schaw 2014: 48). || ÇUyg. *eyt-* “1) düşüncesini ve maksadını ağız ile beyan etmek, söz söylemek, demek, 2) telaffuz etmek, 3) davet etmek” (UTİL-K: 1304; UTİL, V-Y: 138). Çağdaş Uygurcada *eyt-* “söylemek, konuşmak” kelimesinin eş anlamlısı olan *de-* ve *sözle-* fiilleri de bulunur.

8) DLT. *bayram* “bayram” → ÇUyg. *bayram* “bayram”.

Kaşgarlı Mahmud, *bayram* kelimesi için Dîvânu Lugâti't-Türk'te “bayram, sevinç günü” anlamlarını kaydeder. Ayrıca Kaşgarlı Mahmud, *bayram* kelimesinin öbür Türk kabilelerinde *badram* şeklinde söylenirken Oğuz lehçesinde ise *bayram* olduğunu şu cümleler ile ifade eder: “Oğuzlarda *bayram*. Bunun halkın “sevinç ve gezinti” anlamında kullandıkları *badram* kelimesinden çevrilmiş olduğunu sanıyorum. Bayram günü sevinç günüdür, çünkü Türklerin Müslüman oluşu öncesinde bayram bilmezlerdi ki adı olsun. Hem böyle bir şey olsaydı, bunu bütün Türkler bilirdi. Oğuzlar kendi lehçeleri gereği /d/ ünsüzünü /y/ yapmışlardır” (Dankoff-Kelly, 1982: 359; Kaçalın, 2019: 103; Kaçalın-Ölmez,

2023: 214; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 211). Eski Uygurcada “bayram, şenlik” anlamına gelen *badram* ve *bayram* kelimeleri görülmez iken bu anlamları karşılamak için *toy* kelimesi kullanılmıştır (Wilkens, 2021: 735). Karahanlı, Harezmi-Altın Orda, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi dönemi eserlerinde yer almaktadır (Clauson, 1960: 45, 128r7; Toparlı-Vural-Karaatlı, 2007: 26; Ünlü, 2012a: 127; Ünlü, 2012b: 83; Ünlü, 2013: 110; Boeschoten, 2022: 77). Türkçenin tarihî döneminde yaygın bir kullanım alanına sahip olan *bayram* kelimesi Çağdaş Uygurcada da çeşitli sözlüklerde yer almaktadır. Çağdaş Uygurca sözlüklerde *bayram* şeklinde yer alan kelime için şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *bayram* “(isim) festival, bayram” (Schwarz, 1992: 63). || ÇUyg. *bayram* “festival, bayram” (U-İL, 1997: 72). || ÇUyg. *bayram* “bayram” (YUTS, 2013: 33). || ÇUyg. *bayram* “1) önemli tarihî vaka veya hadiseleri coşkuyla hatırlamak için belirlenen veya alışılmış anma günü; 2) önemli, sevinçli hadiseler vuku bulduğunda, büyük başarılar elde edildiğinde, mutluluk ve sevinç ile kutlanan gün” (UTİL-K: 122; UTİL, A-P: 410). Ayrıca Schwarz sözlüğünde bu kelimeyi Kaşgarlı Mahmud’ta geçen *bayram* kelimesi ile karşılaştırmıştır. Çağdaş Uygurcada “bayram” anlamında kullanılan diğer kelimeler ise *ayem*, *hëyt*; *hëyt-ayem*, *hëyt-bayram* gibi sözcüklerdir. İslamiyet’in etkisiyle Arapçadan giren *ayem*, *hëyt* (Ar. ‘id Steingass 875b), *hëyt-ayem* gibi sözcükler Çağdaş Uygurcada da yaygınlığını korurken diğer taraftan *bayram* kelimesi de unutulmamıştır. Öte yandan Eski Uygurcada bulunan “bayram, şenlik” anlamındaki *toy* kelimesi daha çok düğün anlamında Çağdaş Uygurca söz varlığında yer almaktadır (Schwarz, 1992: 63). Shaw’ın Çağdaş Uygurca sözlüğünde (2014) *bayram* maddesine yer verilmemiştir.

9) DLT. *boķ* “dışkı” → ÇUyg. *poķ* “dışkı”.

Kaşgarlı Mahmud, *boķ* kelimesi için Dîvânu Lugâti’t-Türk’te “bayatlamakta veya kokuşmaktan ekmeğin vb. üzerinde beliren yeşillik, küf; dışkı” anlamlarını kaydeder. Ayrıca Kaşgarlı Mahmud, *boķ* kelimesinin öbür Türk kabilelerinde “bayat ve kokuşmakta olan şeylerin üzerindeki yeşillik ve küf” anlamında kullanılırken Oğuz

lehçesinde ise “dışkı” anlamında olduğunu ifade etmektedir (Dankoff-Kelly, 1984: 214; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 401; Kaçalın, 2019: 117; Kaçalın-Ölmez, 2023: 378;). Eski Uygur Türkçesi döneminden itibaren Türkçenin tarihî dönemlerinde - Karahanlı, Harezmi-Altın Orda ve Kıpçak Türkçesinde- (Toparlı-Vural-Karaatlı, 2007: 34; Ünlü, 2012a: 172; Ünlü, 2012b: 105; Wilkens, 2021: 186; Boeschoten, 2022: 90) yaygın bir kullanım arz eden *boq* “dışkı” kelimesi, Çağdaş Uygurcada da yer almaktadır. *boq* kelimesi Çağdaş Uygurcada söz başı /b-/ > /p-/ ünsüz değişimi ile fonetik biçimi *poq* şeklinde görülür. Çağdaş Uygurca sözlüklerde bu kelime için şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *poq* “(isim-fizyolojik) dışkı” (Schwarz, 1992: 129). || ÇUyg. *poq* “dışkı, gübre, hayvan dışkısı” (U-İL, 1997: 127). || ÇUyg. *poq* “bok, gübre, necaset” (YUTS, 2013: 325). || ÇUyg. *poq* “insan, hayvan gibi canlıların büyük dışkısı” (UTİL-K: 219; UTİL, A-P: 730). Shaw’ın sözlüğünde (2014) *poq* maddesine yer verilmemiştir.

10) DLT. *çanak* “tuzluk vb. ağaçtan oyma kap” → ÇUyg. *çanak* “göz çukuru, kabuk”.

Kaşgarlı Mahmud, *çanak* kelimesi için Dîvânu Lugâti't-Türk'te “tuzluk vb. ağaçtan oyma kap” anlamlarını kaydeder. Ayrıca Kaşgarlı Mahmud, *çanak* kelimesinin öbür Türk kabilelerinde *ayak* şeklinde söylenirken Oğuz lehçesinde ise *çanak* olduğunu şu cümleler ile ifade eder: “Diğer Türkler buna *ayak* “çanak” derler, bunu Oğuzlar bilmezler. Bunun yerine *çanak* kullanırlar” derler”. (Dankoff-Kelly, 1982: 120; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 40; Kaçalın, 2019: 87, 141; Kaçalın-Ölmez, 2023: 573). Eski Uygurcada *çanak* kelimesi “tahta çanak, küçük çanak” anlamıyla kaydedilmiştir (Wilkens, 2021: 221). Karahanlı, Harezmi-Altın Orda, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi dönemi eserlerinde *çanak* kelimesi “kap, kase, çanak, bardak vb.” anlamlarıyla yaygın bir kullanıma sahiptir (Clauson, 1960: 55, 209r28; Toparlı-Vural-Karaatlı, 2007: 46; Ünlü, 2012a: 214; Ünlü, 2012b: 131; Boeschoten, 2022: 107). Türkçenin tarihî döneminde yaygın bir kullanım arz eden *çanak* kelimesi

Çağdaş Uyurca sözlüklerde de çeşitli anlamlarla görülür. Çağdaş Uyurca sözlüklerde *çanaq* şeklinde yer alan kelime için şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *çanaq*: “(isim) 1) (fizyolojik) göz çukuru; 2) (tarım) kepek, kabuk; 3) (zooloji) kabuk (*taşpağa çanıği* “kaplumbağa kabuğu” gibi); 3) (tarım) huni biçimli değirmen besleyicisi; 5) sıvı taşımak için kullanılan bağırsaktan yapılmış huni biçimli deri torba” (Schwarz, 1992: 343). || ÇUyg. *çanaq*: “kabuğu, kavkı, göz çukuru” (YUTS, 2013: 70). || ÇUyg. *çanaq* “değirmenin huni biçimindeki yem kabı” (Shaw, 2014: 82). || ÇUyg. *çanaq* “altın, gümüş, bakır gibi metalleri eriterek yapılan kase; göz bebeğinin yerleştiği çukur” (UTİL-K: 423; UTİL, A-P: 407).

Henry G. Schwarz’ın *An Uyghur-English Dictionary* (1992) adlı sözlüğünde bulunan *çanaq* kelimesinin anlamı doğrudan Eski Türkçedeki Oğuzca anlamıyla kaydedilen içerik ile birebir örtüşmese de göz çukuru anlamı semantik olarak bir oyma kap görüntüsünü andırıyor. Schwarz’ın sözlüğünde verilen örnekte “kaplumbağa kabuğu” ifadesi de aslında oyulmuş bir kap görüntüsü şeklindedir. Ayrıca kelimenin tarım için kullanılan son iki anlamı da Eski Türkçede kaydedilen “asıl olarak içi boş koni biçimli nesne” anlamı ile uyumludur. Bu demek oluyor ki Çağdaş Uyurca Eski Türkçedeki *ayaq* kelimesini unutmuştur. Onun yerine Oğuzca olarak kaydedilen *çanaq* sözcüğünü diğer Eski Türkçedeki tüm anlamları ile beraber tek kelime üzerinde kullanmaya devam etmektedir. Dahası Çağdaş Uyurca-İngilizce sözlükte *çanaq* kelimesine yer verilmemiştir. Ancak sözcükte bu kelimeye yakınlık gösteren bir de *çanaç* kelimesi bulunmaktadır. Farklı madde başı olan ve *çanaç* şeklinde verilen bu kelimenin anlamı “deri kap/ deri torba” olarak gösterilmiştir (U-İL, 1997: 248). Açıklama olarak *bir çanaç kimiz* “bir kap dolusu kıımız” ifadesi aslında bu kelimenin Eski Türkçede kaydedilen “asıl olarak içi boş koni biçimli nesne” ve “kap” anlamlarıyla birebir örtüşmektedir. Bu kelimeyle ilginç olan bir durum ise *çanaç* sözcüğü DLT’de de bulunmakta olup, ama buradaki anlamı “puşt, oğlan, korkak, iş görmeğe el yakınlığı olmayan, gevşek ve üşengen adam” şeklindedir. Ancak şekil

bakımından Çağdaş Uygurca ile birebir aynı olan kelime içerik bakımından tamamen farklı anlamlar içermektedir. Eski Türkçede “asıl olarak içi boş koni biçimli nesne” anlamıyla yer alan *çanak* (Clauson, 1972: 425b) kelimesi Çağdaş Uygurcada “göz çukuru, kaplumbağa kabuğu” anlamlarıyla yaygın bilinen ve kullanılan bir kelime iken “kâse” anlamındaki *ayaq* kelimesi Çağdaş Uygurcaya ait bazı tarihî eserlerde görülse de günlük konuşma dilinde çoktan unutulmuştur.

11) DLT. *çat-* “(hayvanları birbirinin içerisine) katmak” → ÇUyg. *çat-* “hayvanları birbirine katmak”.

çat- fiili için Kaşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk'te şu kaydı düşmüştür: “*çat-* ‘oğlağı kuzuya vb. katmak’. Oğuz lehçesinde. *er oğlaq kozıka çattı* ‘adam oğlağı kuzuya vb. kattı’. *ordolanıp yügsek tağığ oğlaq çatar*; *uyğur tatın yuwğa alıp yomğın satar* ‘O, doruğa yerleşti. Öteden beri oğlak ve kuzuları birbirine katar, yani çobanlık yapar. Bununla birlikte Uygurlar üzerine baskın yapar, toptan alıp onları satar’ (Dankoff-Kelly, 1984: 412-413; Dankoff-Kelly, 1985: 88; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 324; Kaçalın, 2019: 143-144; Kaçalın-Ölmez, 2023: 315). Eski Türkçeden itibaren tarihî dönemlerde yer alan *çat-* fiili, Karahanlı Türkçesinde “çatmak, uydurmak; iftira etmek; kuzuyu koyuna katmak; (Ünlü, 2012a: 216)”, Harezmi-Altın Orda Türkçesinde “çatmak, buruşturmak; telif etmek; tasarlamak, uydurmak; süslemek; birleştirmek” (Ünlü, 2012b: 132; Boeschoten, 2022: 110), Kıpçak Türkçesinde “eklemek, dikmek” (Toparlı-Vural-Karaatlı, 2007: 47; Boeschoten, 2022: 110) ve Çağatay Türkçesinde “birleştirmek, iliştiirmek” (Clauson, 1960: 54, 204v15; Ünlü 2013: 231) anlamlarıyla yer almaktadır. Türkçenin tarihî döneminde yaygın bir kullanım alanına sahip olan *çat-* fiili Çağdaş Uygurcada da çeşitli sözlüklerde yer almaktadır. Çağdaş Uygurca sözlüklerde *çat-* fiili için şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *çat-* “1) (geçişli fiil) birleştirmek, bağlamak; 2) (geçişli fiil) bulaştırmak, işe karıştırmak” (Schwarz, 1992: 332). || ÇUyg. *çat-* “birleştirmek, bağlamak” (U-İL, 1997: 240). || ÇUyg. *çat-* “takmak, bağlamak”

(YUTS, 2013: 72). || ÇUyg. *çat-*: “1) (geçişli fiil) birinin başı diğerinin kuskununa gelecek biçimde iki atı birlikte bağlamak; (Orta Asya’nın açık düzlüklerinde ve ağaçsız dağlarında kervan atlarını korumanın yaygın bir yoludur)” (Shaw, 2014: 86). || ÇUyg. *çat-*: “1) oradan-buradan dikmek, bağlamak, birleştirmek, 2) bağlamak, sarmak, hayvanları bir birine katmak, 3) sürüklemek, çatmak 4) bağlamak, birleştirmek 5). (mecazen) evlendirmek” (UTİL-K: 412; UTİL, T-X: 628).

12) DLT. *ekin* “ekin tarlası” → ÇUyg. *ekin* “ekin, mahsul, ziraat ürünü”.

ek- “ekmek” fiiline {-(X)n} fiilden isim yapım eki eklenmesiyle (Clauson 1972: 109; Erdal 1991: 301, 340; Röhrborn 2017: 178) oluşan *ekin* ismi için Kaşgarlı Mahmud, Dîvânu Lugâti’t-Türk’te “Oğuzlarda bu kelime “ekin tarlası” anlamına gelir” şeklinde not düşmüştür (Dankoff-Kelly, 1982: 116; Kaçalın, 2019: 166; Kaçalın-Ölmez, 2023: 69, 592; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 37). “tohum, ekin, tohum saçma, ekin tarlası” gibi anlamlara gelen *ekin* kelimesi Eski Uygur, Karahanlı, Harezmi-Altın Orda, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi metinlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Clauson, 1960: 43, 109r28; Toparlı-Vural-Karaatlı, 2007: 71; Kaçalın, 2011: 933; Ünlü, 2012a: 265-266; Ünlü, 2012b: 166-167; Ünlü, 2013: 329; Wilkens, 2021: 103; Boeschoten, 2022: 52). Türkçenin tarihî dönem metinlerinde yaygın bir kullanım arz eden *ekin* kelimesi Çağdaş Uygurca sözlüklerde de görülmektedir. Çağdaş Uygurca sözlüklerde kapalı /è/ ünlüsü ile *ekin* şeklinde yer alan kelime için şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *ekin* “(isim-tarım) ekin, tarlada yetişen tahıl” (Schwarz, 1992: 737). || ÇUyg. *ekin* “ekin, ürün, hasat, tarımsal hasat” (U-İL, 1997: 736). || ÇUyg. *ekin* “ekin, ekin alanı, tarla” (YUTS, 2013: 123). || ÇUyg. *ekin*: “hasat almak için ekilen hher çeşit ziraat ürünü” (UTİL-K: 1294; UTİL, V-Y: 102-103).

Shaw sözlüğünde *igin* madde başlığı altında bu kelimenin anlamını “olgunlaşmamış ekin” şeklinde açıklamıştır (Shaw, 2014:

122). Çağdaş Uygurcada bu kelimenin Farsça ve Türkçe eklerle genişlemiş şekilleri de bulunur. Örneğin, *ekinzar* > *ekin+zar* “ekinlik; ekim yapılan arazi”; *ekinzarlık* > *ekin+ zar + lık* “ekim yapılan alan veya arazi”. Buradaki örneklerden de anlaşılacağı üzere Çağdaş Uygurcada *ekinlik* ve *ekinzar* kelimeleri için Oğuzcada olduğu gibi “ekin tarlası” anlamı yüklenmiştir. Ayrıca Çağdaş Uygurca sözcüklerde *ekinlik* ile *ekinzarlık* kelimeleri eş anlamlı olarak da kullanılmaktadır.

13) DLT. *idiş* “tas, kap, tencere” → ÇUyg. *idiş* “tas, kap, çömlek”.

idiş ismi için Kaşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâtî't-Türk'te “*idiş*: ‘kadeh’. Yağma, Tohsı, Yemek ve Oğuzlarda ‘kadeh’; Argularda ‘tencere, çömlek, kazan, su kabı gibi her türlü şeylere’ *idiş* derler.” açıklamasına yer vermiştir (Dankoff-Kelly, 1982: 104; Dankoff-Kelly, 1985: 32; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 29; Kaçalın, 2019: 198; Kaçalın-Ölmez, 2023: 63, 628). Karahanlı, Harezmi-Altın Orda ve Çağatay Türkçesi dönemi eserlerinde *idiş* kelimesi “kap, kâse, tas, çanak, bardak vb.” anlamlarıyla yaygın bir kullanıma sahiptir (Clauson, 1960: 41, 97r16; Kaçalın, 2011: 947; Ünlü, 2012a: 385; Ünlü, 2012b: 250; Ünlü, 2013: 510; Boeschoten, 2022: 144). Türkçenin tarihî döneminde yaygın bir kullanım arz eden *idiş* kelimesi Çağdaş Uygurca sözlüklerde de çeşitli anlamlarla görülür. Çağdaş Uygurca sözlüklerde *idiş* şeklinde yer alan kelime için şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *idiş* “(isim) çömlek; ibrik; kavanoz; sürahi” (Schwarz, 1992: 745). || ÇUyg. *idiş* “büyük bir testi, sürahi” (U-İL, 1997: 749). || ÇUyg. *idiş* “türlü nesneleri koymak için kerpiçten yapılan, ağzı geniş, gövdesi büyük, dibi biraz ufak olan ev aletlerinden biridir. Örneğin, *su idiş* “su kabı” aşıklık idışı “hububat tası” gibi” (UTİL-K: 1319; UTİL, V-Y: 202). YUTS’de ÇUyg. *idiş* kelimesine yer verilmemiştir. Shaw’ın (2014) sözlüğünde ÇUyg. *idiş* maddesine yer verilmemiştir.

14) DLT. *ilik* “ilik” → ÇUyg. *yilik* ~ *ilik* “ilik, umur iliği”.

Kaşgarlı Mahmud, *ilik* sözcüğü için Dîvânu Lugâti't-Türk'te, "Oğuzlarda bu kelimeyi *ilik* "ilik" derler. Diğer Türklerde *yilik* olarak bilinir. /i/ ünlüsü /y/'den çevrilmiştir" şeklinde açıklamıştır. (Dankoff-Kelly, 1982: 112; Kaçalın, 2019: 200; Kaçalın-Ölmez, 2023: 67; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 34). Türkçenin tarihî metinlerde "ilik" anlamıyla yer alan *yilik* ve *ilik* (Clauson, 1972: 927-928) kelimelerin görünümü şu şekildedir: Eski Uygur Türkçesi: *ilik* "ilik" (Wilkens, 2021: 303) ~ *yilik* "ilik, ilik ve beyin, içten gelen" (Wilkens, 2021: 902). || Karahanlı Türkçesi: *ilik* "ilik" (Ünlü, 2012a: 391) ~ *yilik* "ilik" (Ünlü, 2012a: 1222) || Harezmi-Altın Orda Türkçesi *yilik* "ilik" (Ünlü, 2021b: 687; Boeschoten, 2022: 415). || Kıpçak Türkçesi *yilik* "ilik" (Toparlı-Vural-Karaatlı, 2007: 323; Boeschoten, 2022: 415). || Çağatay Türkçesi *yilik* "ilik" (Ünlü, 2013: 1254) ~ *ilik* "ilik" (Clauson, 1960: 43, 113r11). Tarihî dönem metinlerindeki biçimler incelendiğinde sadece Karahanlı ve Çağatay Türkçesi döneminde Oğuzca biçim olan *ilik* görülürken Harezmi-Altın Orda, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi döneminde ise *yilik* biçimi yer almaktadır. Türkçenin tarihî döneminde yaygın bir kullanım arz eden *yilik* ve *ilik* kelimeleri Çağdaş Uygurca sözlüklerde de karışık biçimde görülmektedir. Çağdaş Uygurca sözlüklerde *ilik* ~ *yilik* şeklinde yer alan kelime için şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *ilik* "(isim) el, kol; parmak; dikkat etmek, tanımak, farkına varmak; uyluk kemiği" (Schwarz, 1992: 766). || ÇUyg. *ilik*: "ilik, belkemiği iliği" (YUTS, 2013: 174) || ÇUyg. *ilik* ~ *yilik*: "ilik" (Shaw 2014: 311).

Schwarz sözlüğünde bu kelimeyi Eski Türkçede ve Çağatayca'da *ilig* ~ *elig* şeklinde yer alan kelimeler ile ilişkilendirmiştir Fakat Eski Türkçede geçen *elig* hem "el" hem de "hükümdar" anlamlarına gelirken Çağdaş Uygurcada "umur iliği" anlamına gelen *ilik* kelimesi ise Eski Türkçe *ilik* ~ *yilik* şeklindedir. Bu iki farklı kelime hem şekil olarak -ki biri /g/ sesi ile birisi de /k/ sesi ile biter- hem de anlam olarak farklı köklere gitmektedir. Şekil ve sesçe yakınlık bu iki kelimenin aynı kelime olarak değerlendirilmesine yol açmış olmalıdır. Kelimenin anlamlarına

bakınca “uyluk kemiği” hariç diğer anlamları Oğuzca kelime ile örtüşmemektedir. Çağdaş Uygurca-İngilizce sözlükte *ilik* madde başı altında verilen ve Eski Türkçe *élig* biçimine giden kelime için “avuç içi, el” şeklinde anlamlandırma yapılmıştır. Ancak “ilik, omuriliği” anlamına gelen *ilik* ve *yilik* kelimeleri madde başı olarak verilmemiştir (U-İL, 1997: 766). Çağdaş Uygurca diğer bazı sözcüklerde bu kelime *ilik* şekliyle değil de /y/’li biçimi ile *yilik* olarak kaydedilmiştir. Örneğin, ÇUyg. *ilik* ~ *yilik* “ilik” (Schaw 2014: 311). Çağdaş Uygurca UTİL-K sözlüğünde ise kelime *yilik* madde başı altında verilmiş olup anlamı “kemik içindeki yumuşak doku, kırmızı ilik ve sarı ilik diye ikiye ayrılır” şeklinde açıklanmıştır (UTİL-K: 1451; UTİL, V-Y: 781-782).

15) DLT. *kemi* “gemi” → ÇUyg. *kème* “gemi, kayık, tekne”.

kemi ismi için Kaşgarlı Mahmud Dîvânü Lugâti't-Türk'te Oğuz ve Kıpçaklarda “gemi” anlamında olduğunu belirtmiş (Dankoff-Kelly, 1984: 271; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 448; Kaçalın, 2019: 244; Kaçalın-Ölmez, 2023: 415). Karahanlı, Harezmi Altın Orda, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi dönemi eserlerinde *kemi* ~ *kemi* ~ *keme* ~ *kème* şekilleri ile yer alan kelime “gemi” anlamıyla yaygın bir kullanıma sahiptir (Clauson, 1960: 74, 316r26; Toparlı-Vural-Karaatlı, 2007: 137; Kaçalın, 2011: 958; Ünlü, 2012a: 482; Ünlü, 2012b: 307; Ünlü, 2013: 609; Boeschoten, 2022: 159). Türkçenin tarihî döneminde yaygın bir kullanım arz eden *kemi* kelimesi Çağdaş Uygurca sözlüklerde de görülür. Çağdaş Uygurca sözlüklerde *kème* ~ *kima* şeklinde yer alan kelime için şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *kème* “(isim) kayık; gemi” (Schwarz, 1992: 724). || ÇUyg. *kème* “gemi” (U-İL, 1997: 536). || ÇUyg. *kème* “gemi” (YUTS, 2013: 198). || ÇUyg. *kima* “tekne, gemi, kayık ” (Shaw, 2014: 157). || ÇUyg. *kème* “suda yürüyen, taşımacılık, balıkçılık veya çeşitli amaçlar için kullanılan yapıdır” (UTİL-K: 938; UTİL, K-L: 743).

16) DLT. *kök* “kök, asıl” → ÇUyg. *kök* “kök, asıl, soy, nesep”.

kök kelimesi için Kaşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk'te şu kaydı düşmüştür: “kök: ‘kök’. Oğuz ve Kıpçak lehçesinde ‘kök, asıl’ *kökün kim?* ‘asıl nedir? Hangi boydansı?’” (Dankoff-Kelly, 1984: 104; Dankoff-Kelly, 1985: 108; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 318; Kaçalın 2019: 284; Kaçalın-Ölmez, 2023: 311, 669). Karahanlı, Harezmi-Altın Orda, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi dönemi eserlerinde *kök* kelimesi “kök, asıl, temel” anlamıyla yaygın bir kullanıma sahiptir (Clauson, 1960: 73, 307v18; Toparlı-Vural-Karaatlı, 2007: 156; Ünlü, 2012a: 563; Ünlü, 2012b: 340; Ünlü, 2013: 654; Boeschoten, 2022: 171). Türkçenin tarihî döneminde yaygın bir kullanım arz eden *kök* kelimesi Çağdaş Uygurca sözlüklerde de görülür. Çağdaş Uygurca sözlüklerde şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *kök* “kök, asıl, soyu-sopu, nesebi, ecdatları”. Örneğin, *kökün kim?* “soyun sopun kim?” (UTİL-K: 917; UTİL, K-L: 663). || Schwarz’ın sözlüğünde *kök* kelimesi ile ilgili 3 tane ayrı madde başı (Schwarz, 1992: 705) olsa da ama bizim aradığımız anlamı içeren *kök* sözcüğü bulunmamaktadır. Uygurca- İngilizce sözlükte *kök* şeklinde 3 farklı madde başı bulunmakta olup, Oğuzca ile örtüşen herhangi bir anlam içermemektedir. (U-İL, 1997: 523). YUTS’de *kök* sözcüğü için “gök” ve “yeşillik” anlamında sadece iki tane madde başı bulunmaktadır (YUTS, 2013: 203). Buradan anlaşılan şu ki Oğuzca kaydı düşülen *kök* kelimesinin “kök, asıl, *kökün kim?* ‘asıl nedir? Hangi boydansı?’” anlamı ile UTİL-K ve UTİL, K-L gibi hacimli sözlüklerde yer aldığına göre Çağdaş Uygurca söz varlığında bulunduğu kabul edilebilir.

17) DLT. *sınuk* “kırık” → ÇUyg. *sunuk* “kırık”

sın- “kırılmak” fiiline {- (O)k} fiilden isim yapım eki eklenmesiyle (Clauson 1972: 837; Erdal 1991: 243) oluşan *sınuk* ismi için Kaşgarlı Mahmud, Dîvânu Lugâti't-Türk'te “*sınuk*: *sınuk ney* “kırık şey”. Oğuzlar buna *sınuk* “kırık” derler. Kural Oğuzların söyleyişini destekler; çünkü kelimenin aslı *sındı* “kırıldı” olup bunda geniz sesi yoktur” şeklinde not düşmüştür (Dankoff-Kelly, 1984: 336; Dankoff-Kelly, 1985: 160; Kaçalın, 2019: 408; Kaçalın-Ölmez, 2023: 454; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 496; Boeschoten, 2022:

288). *sunuḵ* ve *sınıḵ* biçiminde ve “kırık, kırılmış” anlamında Türkçenin tarihî dönem metinlerinde (Toparlı-Vural-Karaatlı, 2007: 235; Ünlü, 2012a: 832; Ünlü, 2012b: 521; Ünlü, 2013: 984) yaygın biçimde yer alan kelime, Çağdaş Uygurca sözlüklerinde de görülmektedir. Çağdaş Uygurca sözlüklerde bu kelime için şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *sunuḵ* “1) (sıfat) kesik; kırık; yarılmış; 2) (isim) parça; kıymık; kırık” (Schwarz, 1992: 492). || ÇUyg. *sunuḵ* “kırık, parçalanmış; bir parça” (U-İL, 1997: 370). || ÇUyg. *sunuḵ* “kırık” (YUTS, 2013: 366). || ÇUyg. *sunuḵ* “1) (sıfat) kırılan, birer yeri kırılarak eksilen, çatlamış veya kırılarak işe yaramaz olan; 2) (sıfat) kırılan parça; 3) (tıp-isim) kırılmış kemik; 4). (matematik-sıfat) köşe; 5) (mecaz) ruhsuz, gönlü kırılmış, kederli...” (UTİL-K: 645; UTİL, D-F: 597). Shaw’ın (2014) sözlüğünde ÇUyg. *sunuḵ* maddesine yer verilmemiştir.

18) DLT. *sörçek* “gece toplantısı, müsamere” → ÇUyg. *çöçek* “masal, anlatı, hikâye”

sörçük ~ *sörçök* ve *sörçek* şeklinde iki ayrı madde başında yer alan kelime için Kaşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk'te “gece toplantısı, müsamere” anlamlarını vermiştir. *sörçek* kelimesi için “Oğuzlarda” kullanıldığını ve “Oğuzlar /ç/ ünsüzünü /e/’li söyleyerek *sörçek* derler” kaydını düşmüştür (Dankoff-Kelly, 1982: 356; Dankoff-Kelly, 1985: 167; Kaçalın, 2019: 419; Kaçalın-Ölmez, 2023: 212, 812; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 208). Talat Tekin, bu kelimenin Clauson tarafından *sürçek*, *sürçük* şeklinde okuyuşun doğru olmadığını savunur. Tekin’e göre bu kelime yuvarlak geniş ünlülü yani /ö/’lü olması gerekir. Ayrıca Tekin, yaşayan Türk dillerinden örnekler vererek kelimeyi *sörçek* şeklinde düzeltir. Yani kelime Tekin’e göre *sürçek* değil *sörçek* ~ *sörçük* “sözcük” (anlatılacak söz, hikaye) şeklinde olmalıdır. Çağdaş Uygurca “hikaye, anlatı” anlamındaki *çöçek* şekli de bu görüşü desteklemektedir (Tekin, 1991: 149). Türkçenin tarihî dönem metinlerinde Dîvânu Lugâti't-Türk'teki anlamıyla Karahanlı Türkçesinde *sörçek* (Ünlü, 2012a: 848); Harezmi-Altın Orda

Türkçesinde *sörçek* (Ünlü, 2012b: 531; Boeschoten, 2022: 304) Kıpçak Türkçesinde *sürçek* (Toparlı-Vural-Karaatlı, 2007: 245; Boeschoten, 2022: 304) ve Çağatay Türkçesinde *çörçek* (Kaçalın, 2011: 927; Ünlü, 2013: 259) şeklinde yer almaktadır. Çağdaş Uygurca sözlüklerde bu kelime için şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *çöçek* “1) (edebiyat- isim) masal” (Schwarz, 1992: 349). || ÇUyg. *çöçek* “masal, efsane, öykü” (U-İL, 1997: 256). || ÇUyg. *çöçek* “1) hikaye, 2) ağaç çanak” (YUTS, 2013: 86). || ÇUyg. *çöçek*: “1) (edebiyat) insanların doğa ile ilgili hayal gücünü, insanlar ile ilgili sosyal ilişkiler ve çeşitli hadiseleri, kurgu yoluyla komik şekilde yansıtan sözlü anlatı ve hikayeler” (UTİL-K: 436; UTİL, T-X: 709). Shaw’ın (2014) sözlüğünde ÇUyg. *çöçek* maddesine yer verilmemiştir. Ayrıca Çağdaş Uygurcada bir başka *çöçek* kelimesi bulunmakta olup anlamı “tahta kâse” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla her iki anlamdaki kelime de şekil benzerliği olsa da anlam olarak birbiriyle karıştırılmamalıdır. Nitekim Necip’in sözlüğünde “hikâye” ve “tahta kâse” anlamındaki iki ayrı kelimeyi tek bir *çöçek* maddesinde vermiştir. *sörçük* ~ *sörçök* ve *sörçek* kelimesinin etimolojisi, tarihî ve çağdaş sahadaki görünümü ve kullanım alanı için bkz. Güzel 2025: 137-140.

19) DLT. *töl* “yavru, yavrulama zamanı” → ÇUyg. *töl* “döl, yavru”.

Kaşgarlı Mahmud, Dîvânu Lugâti’t-Türk’te *töl* kelimesini “yavrulama zamanı, yavru, döl” anlamlarıyla almış ve “Oğuzlarda *töl* ‘yavrulama zamanı’ anlamına gelir, yavruya da *töl* denir” şeklinde açıklamıştır (Dankoff-Kelly, 1984: 216; Dankoff-Kelly, 1985: 197; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 402; Kaçalın, 2019: 487; Kaçalın-Ölmez, 2023: 379). Eski Uygur, Karahanlı, Harezmi-Altın Orda, Kıpçak ve Çağatay Türkçesinde “yavru, döl” anlamlarıyla tarihî metinlerde yer alan *töl* kelimesi (Clauson, 1960: 52, 184v2; Ünlü 2012a: 997; Ünlü, 2012b: 602; Toparlı-Vural-Karaatlı, 2007: 282; Wilkens, 2021: 737; Boeschoten, 2022: 348) Çağdaş Uygurca sözlüklerde de görülmektedir. Çağdaş Uygurca sözlüklerde *töl* kelimesi için şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *töl* “(zooloji-isim)

kuzu; oğlak” (Schwarz, 1992: 217). || ÇUyg. *töl* “kuzu, yavru kuzu” (U-İL, 1997: 202). || ÇUyg. *töl* “döl, hayvanların yeni doğurdukları yavrular” (YUTS, 2013: 423). || ÇUyg. *töl*: “yavru kuzu, oğlak” (UTİL-K: 338; UTİL, T-X: 365). Schwarz sözlüğünde bu kelimeyi Moğolca *töl* “genç evcil hayvan” ve Tuvaca *töl* kelimesi ile karşılaştırır. Çağdaş Uygurcada kuzu, oğlak kelimeleri ile eş anlamlı bir de *pahlan* kelimesi de bulunmaktadır (Schwarz, 1992: 217). Shaw’ın (2014) sözlüğünde ÇUyg. *töl* maddesine yer verilmemiştir.

20) DLT. *yaz-* “yazmak” → ÇUyg. *yaz-* “yazmak”.

yaz- fiili Dîvânu Lugâti't-Türk'te birden fazla madde başıyla yer almaktadır. *yaz-* fiili için Kaşgarlı Mahmud DLT'de “yazı yazmak” anlamıyla Oğuz lehçesinde bulunduğunu belirtmiş ve *ol bitig yazdı* “O, mektup yazdı” örneğini vermiştir (Dankoff-Kelly, 1984: 179; Dankoff-Kelly, 1985: 220; Kaçalın, 2019: 578; Kaçalın-Ölmez, 2023: 358, 939; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 376). Karahanlı, Harezmi-Altın Orda, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi dönemi eserlerinde eş sesli birden çok *yaz-* kelimesi bulunmasına rağmen “yazmak” anlamına sahip biçim de yaygın bir kullanıma sahiptir (Toparlı-Vural-Karaatlı, 2007: 316; Ünlü, 2012a: 1190; Ünlü, 2012b: 674; Ünlü, 2013: 1244; Boeschoten, 2022: 407). Türkçenin tarihî döneminde yaygın bir kullanım arz eden *yaz-* fiili Çağdaş Uygurca sözlüklerde de görülür. Çağdaş Uygurca sözlüklerde şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *yaz-* “(geçişli fiil) yazmak” (Schwarz, 1992: 781). || ÇUyg. *yaz-* “yazmak” (U-İL, 1997: 779). || ÇUyg. *yaz-* “yazmak” (YUTS, 2013: 462). || ÇUyg. *yaz-* “(geçişli fiil) yazmak” (Shaw, 2014: 309). || ÇUyg. *yaz-* “kağıt veya başka şeylerin üzerine harf veya rakam gibi işaretleri düşürmek, yazı ile ifade etmek, Örneğin, mektup yazmak gibi” (UTİL-K: 1376; UTİL, V-Y: 447).

21) DLT. *yēη-* “yenmek, alt etmek” → ÇUyg. *yēη-* “yenmek, üstesinden gelmek”.

Kaşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk'te *yêḡ*- için “yenmek, alt etmek” anlamlarını vermiş ve *er anı yêḡdi* “adam, bir işte onu yendi, alt etti” örneği ile kelimenin Oğuz ve Kıpçak lehçelerinde kullanıldığını kayıt düşmüştür (Dankoff-Kelly, 1984: 351; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 510; Kaçalın, 2019: 580; Kaçalın-Ölmez, 2023: 463, 940). Karahanlı, Harezmi-Altın Orda, Kıpçak ve Çağatay Türkçesinde “yenmek, galip gelmek, üstün gelmek” anlamlarıyla (Toparlı-Vural-Karaatlı, 2007: 318; Ünlü, 2012a: 1201-1202; Ünlü, 2012b: 678; Ünlü, 2013: 1247; Boeschoten, 2022: 410) tarihî metinlerde yer alan *yêḡ*- kelimesi Çağdaş Uyğurca sözlüklerde de görülmektedir. Çağdaş Uyğurca sözlüklerde *yêḡ*- kelimesi için şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *yêḡ*- “(geçişli fiil) yenmek, üstesinden gelmek, aşmak, galip gelmek” (Schwarz, 1992: 795). || ÇUyg. *yêḡ*- “yenmek, mağlup etmek, üstesinden gelmek” (U-İL, 1997: 796). || ÇUyg. *yêḡ*- “yenmek” (YUTS, 2013: 463). || ÇUyg. *yêḡ*- “güç yarışması, müsabaka gibi çeşitli faaliyetlerde rakibinin üstesinden gelmek, mağlup etmek, galip olmak” (UTİL-K: 1404; UTİL, V-Y: 570). Shaw'ın sözlüğünde ÇUyg. *yêḡ*- fiiline yer verilmemiştir.

22) DLT. *yut*- “yutmak” → ÇUyg. *yut*- “yutmak”.

Kaşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk'te *yut*- fiili için “yutmak” anlamını vermiş ve *ol yumurtḡanı yuttı* “O, yumurtayı vb. yuttu” örneği ile kelimenin Oğuz ve Kıpçak lehçesinde kullanıldığını kayıt düşmüştür (Dankoff-Kelly, 1984: 121; Dankoff-Kelly, 1985: 235; Kaçalın, 2019: 613; Kaçalın-Ölmez, 2023: 321, 965; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 331). Karahanlı, Harezmi-Altın Orda, Kıpçak ve Çağatay Türkçesinde “yutmak” anlamlarıyla (Toparlı-Vural-Karaatlı, 2007: 330; Ünlü, 2012a: 1255; Ünlü, 2012b: 699; Ünlü, 2013: 1263-1264; Boeschoten, 2022: 428) tarihî metinlerde yer alan *yut*- kelimesi Çağdaş Uyğurca sözlüklerde de görülmektedir. Çağdaş Uyğurca sözlüklerde *yut*- kelimesi için şu veriler bulunmaktadır: → ÇUyg. *yut*- “(geçişli fiil) yutmak” (Schwarz, 1992: 803). || ÇUyg. *yut*- “yutmak” (U-İL, 1997: 804). || ÇUyg. *yut*- ~ *jut*- “yutmak” (YUTS, 2013: 187, 472). || ÇUyg. *yut*-

“(geçişli fiil) yutmak” (Shaw 2014: 316). || ÇUyg. *yut-* “1) (fiil) yemek ve içecekleri ağız yoluyla boğazdan geçirmek; 2) içine çekmek; 3) (mecaz) tutmak, kontrol etmek; 4) öldürmek, yok etmek” (UTİL-K: 1412; UTİL, V-Y: 611-612).

Sonuç: Bu çalışmada Kaşgarlı Mahmut'un değerli eseri *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te “Oğuz lehçesine ait” olarak kayıt düşülen kelimelerin bugün Çağdaş Uygurcaya uzanan söz varlığındaki tespiti ve analizi yapılmıştır. Daha önceki bu tür çalışmalarda Oğuz Lehçesi içerisinde değerlendirilen kelimelerden bugün Çağdaş Uygurcada yaşayan 22 adet sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcükler şunlardır: 1). DLT. *aşlık* “buğday”. → ÇUyg. *aşlık* “tahıl”.; 2). DLT. *ayrık* “ayrık otu” → ÇUyg. *ayrık* “ayrık otu”.; 3) DLT. *aķ* “beyaz, ak” → ÇUyg. *aķ* “beyaz, ak”.; 4). DLT. *alma* “elma” → ÇUyg. *alma* “elma”.; 5). DLT. *aňla-* “anlamak” → ÇUyg. *aňla-* “duymak, anlamak, işitmek, haberdar olmak”.; 6). DLT. *atlan-* “(dağa) çıkmak” → ÇUyg. *atlan-* “bir yere göç etmeye hazırlanmak, yola koyulmak”.; 7). DLT. *ayıt-* “söylemek” → ÇUyg. *ëyt-* “söylemek”.; 8). DLT. *bayram* “bayram” → ÇUyg. *bayram* “bayram”.; 9). DLT. *boķ* “dışkı” → ÇUyg. *poķ* “dışkı”.; 10). DLT. *çanaķ* “tuzluk vb. ağaçtan oyma kap” → ÇUyg. *çanaķ* “göz çukuru, kabuk”.; 11). DLT. *çat-* “(hayvanları birbirinin içerisine) katmak” → ÇUyg. *çat-* “hayvanları birbirine katmak”.; 12). DLT. *ekin* “ekin tarlası” → ÇUyg. *ëkin* “ekin, mahsul, ziraat ürünü”.; 13). DLT. *idiş* “tas, kap, tencere” → ÇUyg. *idiş* “tas, kap, çömlek”.; 14). DLT. *ilik* “ilik” → ÇUyg. *yilik ~ ilik* “ilik, umur iligi”.; 15). DLT. *kemi* “gemi” → ÇUyg. *këme* “gemi, kayık, tekne”.; 16). DLT. *kök* “kök, asıl” → ÇUyg. *kök* “kök, asıl, soy, nesep”.; 17). DLT. *sınuk* “kırık” → ÇUyg. *sunuk* “kırık”; 18). DLT. *sörçek* “gece toplantısı, müsamere” → ÇUyg. *çöçek* “masal, anlatı, hikâye”.; 19). DLT. *töl* “yavru, yavrulama zamanı” → ÇUyg. *töl* “döl, yavru”.; 20). DLT. *yaz-* “yazmak” → ÇUyg. *yaz-* “yazmak”.; 21). DLT. *yëñ-* “yenmek, alt etmek” → ÇUyg. *yey-* “yenmek, üstesinden gelmek”; 22). DLT. *yut-* “yutmak” → ÇUyg. *yut-* “yutmak”. Çalışmaya dâhil edilen sözcükler arasında 7 adet fiil, 15 adet isim bulunmakta olup,

ilgili sözcüklerin çoğu eski biçimi ile yaşarken bazılarında fonetik değişiklikler de görülmüştür. Ayrıca *atlan-* ve *çanak* kelimelerinin Oğuzcadaki anlamı ile Çağdaş Uygurcadaki anlamları birebir örtüşmese de ama semantik olarak bağ kurulabilecek nitelikteki kelimeler olduğu için çalışmaya dâhil edilerek analizi yapılmıştır.

Kısaltmalar

- bkz.** : bakınız.
ÇUyg. : Çağdaş Uygurca.
DLT. : Dîvânu Lugâti't-Türk.

Eser Kısaltmaları:

- HZUTİL** : Hazırkı Zaman Uygur Tilinin İzahlık Luğiti (2011).
K- UHL : Uygurçe- Henzuçe Luğet, Beijing: Milletler Neşriyatı, 2006.
U-İL : Uygurçe- İngilizçe Luğet [=A Consise Uighur-English Dictionary]. → bkz. Daniel St. John, 1997.
UTİL (K) : Uygur Tilinin İzahlık Luğiti Kısaltılmışı (1999), Şıncan Helk Neşriyatı.
UTİL : Uygur Tilinin İzahlık Luğiti (1998), Milletler Neşriyatı.
UTİL, A-P : Uygur Tilinin İzahlık Luğiti (1990), Milletler Neşriyatı
UTİL, D-F : Uygur Tilinin İzahlık Luğiti (1992), Milletler Neşriyatı
UTİL, K-L : Uygur Tilinin İzahlık Luğiti (1994), Milletler Neşriyatı
UTİL, T-X : Uygur Tilinin İzahlık Luğiti (1991), Milletler Neşriyatı

- UTİL, V-Y** : Uyğur Tiliniñ İzahlıq Luğiti (1998), Milletler Neşriyati
- YUTS** : Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü (2013), TDK, Ankara.

Kaynaklar

- Banguoğlu, T. (1988). “Oğuz lehçesi üzerine”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1960, 23-48.
- Boeschoten, H. (2022). *A Dictionary of Early Middle Turkic, by with the Editorial Assistance of J. O'Kane*. Brill: Leiden-Boston.
- Clauson, G. (1960). *Sanglax A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdī Xān. Facsimile Text with an Introduction and Indices*. London : Luzac.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Çoban, M. S. (2005). *Divânü Lugati't-Türk'te Geçen 'Oğuzca' Kayıtlı Dil Malzelesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Dankoff, R. & Kelly, J. (1982). *Maḥmūd al-Kāšgarī, Compendium of The Turkic Dialects (Dīwān luyāt at-Turk) I*. Cambridge: Harvard University Press.
- Dankoff, R. & Kelly, J. (1984). *Maḥmūd al-Kāšgarī, Compendium of The Turkic Dialects (Dīwān luyāt at-Turk) II*. Cambridge: Harvard University Press.
- Dankoff, R. & Kelly, J. (1985). *Maḥmūd al-Kāšgarī, Compendium of The Turkic Dialects (Dīwān luyāt at-Turk) III*. Cambridge: Harvard University Press.
- Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2014). *Divânu Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation I-II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

- Güzel, F. (2025). “Dîvânu Lugâti’t-Türk’te Oğuzca Kaydıyla Verilen Bazı Kelimeler Üzerine Notlar”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 64: 129-147.
- Hauenschild, I. (2006). *Botanica und zoologica im Babur-name : Eine lexikologische und kulturhistorische Untersuchung*. Wiesbaden : Harrassowitz Verlag.
- Kaçalin, M. S., Ölmez, M. (2023). *Dîvânu Lugâti’t-Türk: Türk Dilinin İlk Sözlüğü*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Kaçalin, M. S. (2011). *Niyâzî. Nevâyî’nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar: El-Lugâtu’n-Nevâ’iyye ve ‘l-İstişhādātu’l-Cağātā’iyye; Giriş, Metin, Dizinler, Tıpkıbası*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaçalin, M. S. (2019). *Mahmûd el- Kâşgarî- Dîvânu Lugâti’t-Türk*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Karahan, A. (2013). *Dîvânu Lugâti’t-Türk’e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, A. (2015). “Dîvânu Lugâti’t-Türk’e Göre Oğuzca”. (T. Gündüz & M. Cengiz, ed.). *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri Ve Kültürleri: 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: HÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 41-60.
- Komisyon. (1990). *UTİL, A–P: Uyğur Tiliniñ İzahlıq Luğiti*. Beijing: Milletler Neşriyatı.
- Komisyon. (1991). *UTİL, T–X: Uyğur Tiliniñ İzahlıq Luğiti*. Beijing: Milletler Neşriyatı.
- Komisyon. (1992). *UTİL, D–F: Uyğur Tiliniñ İzahlıq Luğiti*. Beijing: Milletler Neşriyatı.
- Komisyon. (1994). *UTİL, Q–L: Uyğur Tiliniñ İzahlıq Luğiti*. Beijing: Milletler Neşriyatı.
- Komisyon. (1998). *UTİL, V–Y: Uyğur Tiliniñ İzahlıq Luğiti*. Beijing: Milletler Neşriyatı.
- Komisyon. (1999). *UTİL (K): Uyğur Tiliniñ İzahlıq Luğiti Qışqartılmisi*. Ürümçi: Şıncañ Helk Neşriyatı.

- Komisyon. (2011). *Hazirki Zaman Uyğur Tiliniñ İzahliķ Luğiti*. Ürümçi: Şıncañ Helķ Neşriyatı.
- Korkmaz, Z. (2005). “Kâşgarlı Mahmud ve Oğuz Türkçesi”. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 241-253.
- Nadzhip, E. N. (1968). *Uygursko-Russkiy Slovar'*. Moskva: Sovetskaya Ensiklopediya Neşriyatı.
- Necip, E. N. (2013). *Yeni Uyğur Türkçesi Sözlüğü* (çev. İ. Kurban). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Röhrborn, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. I. Verben. Band 1: ab- – äzüglä-*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Röhrborn, K. (2017). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. II. Nomina – Pronomina – Partikeln. Band 2: aš – äzüķ*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Schwarz, H. G. (1992). *An Uyghur-English Dictionary*. Bellingham, Washington: Western Washington University.
- Shaw, R. B. (2014). *Kaşgar ve Yarkend Ağzı Sözlüğü* (çev. F. Yıldırım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- St. John, D. (1997). *Uyğurçe-İngilizçe Luğet [A concise Uyghur-English dictionary]*. Ürümçi: Şıncañ Helķ Neşriyatı.
- Tekin, T. (1991). “New Examples of Zetacism”. *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi*, 1: 145-150.
- Toparlı, R., Vural, H. & Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, S. (2012a). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Ünlü, S. (2012b). *Harezmi Altınordu Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.

- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen (Eski Uygurcanın el sözlüğü)*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Yıldız, M. & Ölker, G. (2009). “Dîvânü Lugâti’t-Türk’teki Oğuzca Kelimelerin Dede Korkut Hikâyelerindeki Durumu”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26: 1-19.
- Yüce, N. (2007). “Oğuzca”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 33. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 321-325.